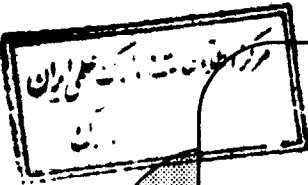

۲۷۹۹۲

دانشگاه قم

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی

موضوع:

دفاع مشروع در حقوق جزای ایران

استاد راهنما:

دکتر امیر سپهوند

استاد مشاور:

5413

جلال‌الدین قیاسی

نگارنده:

خلیل واعظی

بهار ۱۳۷۸

۲۷۹۹۲

تقدیر و سپاس

تشکر بی‌پایان از آنان که اینجانب را با ارائه نظرات خود در نگارش
این پایان‌نامه یاری دادند و با صبر و حوصله نکات ارزنده‌ای به من
آموختند

آقایان: دکتر امیر سپهوند
جلال‌الدین قیاسی

تقدیم به

- ۱- طالبان عدالت و اعتلای حقوق بالاخص اساتید محترم حقوق در دانشگاهها و سایر حقوقدانان خوشنام.
- ۲- پدر و مادرم که امکان تحصیل برایم فراهم نمودند.
- ۳- همسرم که یار و مونس همیشگی و همراهی خستگی ناپذیر است.

چکیده

دفاع، امری فطری و ذاتی است که در نهاد انسان و حیوانات وجود دارد. دفاع مختص به جان، مال، عرض و ناموس و آزادی تن است و مدافع در مقام دفاع مقید به رعایت شرایطی است که این شرایط در سیستم حقوقی کشور ما در قانون مجازات اسلامی و منابع فقهی تعیین شده است.

هرگاه کسی در مقام دفاع از جان، عرض و ناموس و مال و آزادی تن خود یا دیگری مرتکب عملی شود که در شرایط عادی جرم است با رعایت شرایط دفاع قابل تعقیب و مجازات نمی‌باشد و عمل او دفاع مشروع محسوب می‌شود.

مدافع در دفاع از دیگری علاوه بر رعایت شرایط کلی دفاع، ملزم به رعایت شرایط خاص دفاع از دیگری نیز می‌باشد.

دفاع مشروع از علل موجهه جرم است بنابراین با اثبات آن مدافع فاقد مسئولیت جزائی و مدنی است. اثبات دفاع مشروع بر عهده مدافع است، زیرا اصل ضمان است و او خلاف اصل ادعا می‌کند.

کلیدواژه‌ها:

دفاع مشروع، شرایط دفاع، شرایط خاص دفاع از دیگری، ضروری بودن دفاع، تجاوز از حد دفاع، تناسب در دفاع، موارد ممتاز دفاع مشروع.

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱	مقدمه
۵	بخش اول: کلیات
۵	فصل اول: مفهوم و تعریف دفاع مشروع
۶	مبحث اول: معنی دفاع مشروع
۶	مقدمه:
۶	گفتار اول: معنی لغوی دفاع
۷	گفتار دوم: معنی لغوی مشروع
۸	مبحث دوم: تعاریف
۸	گفتار اول: تعریف دفاع مشروع از نظر حقوقدانان
۱۰	گفتار دوم: تعریف دفاع مشروع از نظر حقوق اسلامی
۱۲	فصل دوم: تحولات تاریخی دفاع مشروع و سابقه تقنینی آن در حقوق ایران
۱۳	مبحث اول: تحولات تاریخی دفاع مشروع در قوانین قدیم و جدید و ادیان آسمانی
۱۳	گفتار اول: کلیات
۱۴	گفتار دوم: تحولات تاریخی دفاع مشروع در قوانین قدیم
۱۵	گفتار سوم: دفاع مشروع در قوانین جدید
۱۶	گفتار چهارم: دفاع مشروع در ادیان آسمانی
۱۸	مبحث دوم: سابقه تقنینی دفاع مشروع در حقوق ایران و تحولات آن
۱۸	گفتار اول: سابقه تقنینی دفاع مشروع قبل از انقلاب اسلامی
۱۸	۱ - قانون سال ۱۳۰۴
۲۰	۲ - قانون مصوب سال ۵۲

گفتار دوم: تحولات قانونی دفاع مشروع بعد از انقلاب اسلامی	۲۱
۱ - قانون راجع به مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۶۱ و قانون تعزیرات مصوب سال ۶۲	۲۲
الف: قانون راجع به مجازات اسلامی مصوب سال ۶۱	۲۲
ب: قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) مصوب سال ۶۱	۲۳
۲ - قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۷۰ و قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) مصوب سال ۷۵	۲۳
الف: قانون مجازات اسلامی سال ۷۰	۲۵
ب: قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) مصوب سال ۷۵	۲۶
فصل سوم: فلسفه مشروعیت دفاع یا اساس عدم مسئولیت در دفاع مشروع	۲۸
مبحث اول: نظریات موجود و بررسی آنها	۲۹
گفتار اول: نظریات موجود	۲۹
۱ - حق دفاع از حقوق طبیعی است	۲۹
۲ - نظریه نقض قرارداد اجتماعی	۳۰
۳ - نظریه اجرای حق	۳۱
۴ - اختلال در اراده مدافع و اجبار معنوی	۳۲
۵ - تعارض دو حق و نادیده گرفتن حق کم اهمیت	۳۳
۶ - عقیده رعایت مصلحت و فایده اجتماعی	۳۵
گفتار دوم: نتیجه گیری از نظریات مطرح شده	۳۵
مبحث دوم: مشروعیت دفاع در حقوق اسلامی	۳۷
گفتار اول: از نظر فطری، عقلی، اجتماعی	۳۷
۱ - از نظر فطری	۳۷
۲ - از نظر عقلی	۳۸
۳ - از نظر بعد اجتماعی	۳۸

۴۰	گفتار دوم: ادله نقلی
۴۰	۱ - احادیث
۴۰	الف: جواز دفاع از ناموس و مال
۴۱	ب: جواز دفاع از مال
۴۲	ج: جواز دفاع از دیگری
۴۲	د: جواز دفاع از دیگری
۴۳	۲ - قرآن کریم

۴۵	فصل چهارم: تأثیر دفاع مشروع در مسئولیت کیفری
۴۶	مبحث اول: مسئولیت کیفری و علل زوال آن
۴۶	گفتار اول: تحقق مسئولیت کیفری
۴۷	گفتار دوم: علل موجهه جرم و علل رافع مسئولیت کیفری
۴۷	۱ - علل موجهه جرم
۴۷	۲ - علل رافع مسئولیت کیفری
۴۹	مبحث دوم: اثر دفاع مشروع بر مدافع و متجاوز
۴۹	گفتار اول: اثر دفاع مشروع بر مدافع
۵۰	گفتار دوم: اثر دفاع مشروع بر متجاوز

۵۱	بخش دوم: اموری که دفاع از آنها مجاز است
۵۱	فصل اول: دفاع از نفس و احکام قانونی و فقهی آن
۵۲	مبحث اول: مفهوم نفس و اهمیت آن
۵۲	گفتار اول: مفهوم نفس
۵۳	گفتار دوم: اهمیت حفظ نفس
۵۴	مبحث دوم: مستندات قانونی و نظر فقهاء در دفاع از نفس
۵۴	گفتار اول: مستندات قانونی دفاع از نفس
۵۵	گفتار دوم: نظر فقهاء در دفاع از نفس

فصل دوم: دفاع از عرض و ناموس و احکام قانونی و فقهی آن	۵۷
مبحث اول: مفهوم لغوی عرض و ناموس و اهمیت عرض و ناموس در آیات و روایات	۵۸
گفتار اول: مفهوم لغوی عرض و ناموس	۵۸
گفتار دوم: اهمیت عرض و ناموس در آیات و روایات	۵۹
مبحث دوم: بررسی عرض و ناموس در قانون و از نظر فقهاء و حقوقدانان	۶۰
گفتار اول: عرض و ناموس در قانون مجازات اسلامی و آراء دیوان عالی کشور	۶۱
گفتار دوم: از نظر حقوقدانان	۶۲
گفتار سوم: از نظر فقهاء	۶۳
گفتار چهارم: نقد و بررسی	۶۶
مبحث سوم: مستندات قانونی و نظر فقهاء در دفاع از عرض و ناموس	۶۹
گفتار اول: مستندات قانونی دفاع از عرض و ناموس	۶۹
گفتار دوم: نظر فقهاء در دفاع از عرض و ناموس	۷۲
فصل سوم: دفاع از مال و احکام قانونی و فقهی آن	۷۳
مبحث اول: مفهوم مال و ایرادات و انتقادات، دفاع از مال	۷۴
گفتار اول: مفهوم مال و اهمیت آن	۷۴
گفتار دوم: ایرادات و انتقادات دفاع از مال	۷۵
مبحث دوم: مستندات قانونی و نظر فقهاء در دفاع از مال	۷۷
گفتار اول: مستندات قانونی دفاع از مال	۷۷
گفتار دوم: نظر فقهاء در دفاع از مال	۷۸
فصل چهارم: دفاع از آزادی تن خود و احکام قانونی و فقهی آن	۸۰
مبحث اول: اهمیت آزادی تن در قوانین موضوعه جمهوری اسلامی ایران	۸۱
گفتار اول: اهمیت آزادی تن در قانون اساسی	۸۱

- گفتار دوم: ملاک و معیار غیرمشروع و غیرقانونی تعرّض ۹۵
- مبحث دوم: منشاء فعل تعرّضی و عمدی یا غیرعمدی بودن آن ۹۷
- گفتار اول: تعرّض افراد غیرمسئول و حیوانات ۹۷
- گفتار دوم: تعرّض مأمورین ۹۹
- گفتار سوم: مهاجم حالت ضرورت و اضطرار داشته باشد ۱۰۱
- گفتار چهارم: عمدی یا غیرعمدی بودن تجاوز یا خطر ۱۰۳

- فصل دوم: فعلیت داشتن یا قریب الوقوع بودن خطر** ۱۰۶
- مبحث اول: فعلیت داشتن خطر ۱۰۷
- گفتار اول: فعلی بودن تجاوز ۱۰۷
- گفتار دوم: خطری که پایان نیافته «خطر فعلی» است ۱۰۸
- مبحث دوم: خطر قریب الوقوع ۱۱۰
- گفتار اول: تعریف خطر قریب الوقوع و معیار آن ۱۱۰
- گفتار دوم: زوال خطر ۱۱۲

- فصل سوم: تجاوز باید حقیقی و غیرقابل دفع باشد** ۱۱۵
- مبحث اول: غیرقابل دفع بودن تجاوز یا خطر ۱۱۶
- گفتار اول: بررسی غیرقابل دفع بودن در قانون مجازات اسلامی ۱۱۶
- گفتار دوم: بررسی غیرقابل دفع بودن در آراء دیوان عالی کشور و نظر فقهاء ۱۱۶
- مبحث دوم: خطر باید حقیقی و جدی باشد ۱۱۹
- گفتار اول: خطر حقیقی ۱۱۹
- گفتار دوم: خطر وهمی ۱۲۰

- فصل چهارم: شرایط دفاع** ۱۲۲
- مبحث اول: ضروری بودن دفاع ۱۲۳
- گفتار اول: مفهوم و معیار ضرورت ۱۲۳

- گفتار دوم: اهمیت آزادی تن در قانون مجازات اسلامی..... ۸۲
- مبحث دوم: مستندات قانونی و نظر فقهاء در دفاع از آزادی تن..... ۸۳
- گفتار اول: مستندات قانونی دفاع از آزادی تن..... ۸۳
- گفتار دوم: نظر فقهاء در دفاع از آزادی تن..... ۸۴

- فصل پنجم: دفاع از نفس، عرض و ناموس و مال و آزادی دیگری و احکام قانونی و فقهی آن..... ۸۵
- مبحث اول: دفاع از نفس، عرض و ناموس و مال و آزادی تن دیگری و مصادیق آن..... ۸۶
- گفتار اول: کلیات دفاع از نفس و عرض و ناموس و مال و آزادی تن دیگری..... ۸۶
- گفتار دوم: مصادیق دفاع از خود یا دیگری و اشکالات آن..... ۸۷
- مبحث دوم: مستندات قانونی و نظر فقهاء در دفاع از دیگری..... ۸۹
- گفتار اول: مستندات قانونی دفاع از دیگری..... ۸۹
- گفتار دوم: نظر فقهاء در دفاع از دیگری..... ۹۰
- ۱ - دفاع از نفس غیر..... ۹۰
- ۲ - دفاع از ناموس غیر..... ۹۱
- ۳ - دفاع از مال دیگری..... ۹۲
- ۴ - دفاع از آزادی تن دیگری..... ۹۲

بخش سوم: شرایط و کیفیات تعرض و دفاع..... ۹۳

- مقدمه..... ۹۴
- فصل اول: غیر مشروع و غیر قانونی بودن خطر یا تجاوز..... ۹۴
- مبحث اول: مفهوم خطر و ملاک و معیار غیر مشروع و غیر قانونی بودن خطر..... ۹۴
- گفتار اول: مفهوم خطر..... ۹۴

۱۲۷	گفتار دوم: فرار
۱۳۰	مبحث دوم: دفاع باید متناسب با تجاوز و خطر باشد
۱۳۰	گفتار اول: شرط تناسب و معیار آن
۱۳۴	گفتار دوم: قاعده الاسهل فالاسهل
۱۳۶	گفتار سوم: تهیه وسایل و ابزارهای دفاعی
۱۳۸	گفتار چهارم: ارتکاب قتل و تناسب
۱۴۰	گفتار پنجم: تجاوز از حد دفاع
۱۴۴	مبحث سوم: شرایط دفاع از دیگری
۱۴۴	گفتار اول: ضوابط و شرایط عمومی
۱۴۴	گفتار دوم: شرایط خاص
۱۴۹	فصل پنجم: بررسی مواد قانونی دفاع مشروع و موارد ممتاز دفاع مشروع
۱۵۰	مبحث اول: بررسی مواد قانونی دفاع مشروع
۱۵۰	گفتار اول: قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۷۰
۱۵۲	گفتار دوم: قانون تعزیرات مصوب سال ۷۵
	گفتار سوم: مسئولیت کیفری و مدنی در دفاع مشروع با توجه به مجموعه مواد قانونی
۱۵۹	۱ - مسئولیت کیفری
۱۶۱	۲ - مسئولیت مدنی
۱۶۳	مبحث دوم: موارد ممتاز دفاع مشروع
	گفتار اول: قتل عمدی در مقام دفاع با توجه به موارد مندرج در ماده ۶۲۹ قانون تعزیرات اسلامی
۱۶۳	گفتار دوم: قتل با توجه به شرایط ماده ۶۳۰ قانون تعزیرات اسلامی
۱۷۲	نتیجه گیری
۱۷۸	فهرست منابع و مآخذ

مقدمه

با حمد و سپاس خداوند کریم، که خالق هستی است و درود بر پیامبران و فرستادگان او، بالاخص پیامبر عظیم الشان اسلام که راهنمایان حقیقی بشر در طول تاریخ بوده‌اند و درود و سلام بر فرزندان و خاندان پاک و مطهر پیامبر و جانشینان معصوم و شایسته او، که تداوم بخش راه پیامبر بودند.

الف: موضوع پایان نامه و انگیزه انتخاب آن

دفاع مشروع در حقوق جزای ایران از جمله موضوعاتی است که با توجه به تغییر قوانین جزایی در سالهای اخیر و در آمیختگی حقوق جزای عرفی با حقوق اسلامی، لازم است، مورد بحث و بررسی قرار گیرد. موضوع فوق پس از تأیید استاد ارجمند جناب آقای دکتر امیر سپهوند، به عنوان موضوع رساله به گروه حقوق جزا پیشنهاد شد و به تصویب رسید. این موضوع در فقه دامنه گسترده‌ای دارد و مسائلی از قبیل امر به معروف و نهی از منکر را نیز در بر می‌گیرد. اما با عنایت به موضوع پایان نامه «دفاع مشروع در حقوق جزای ایران» و اینکه مقنن عمداً امر به معروف و نهی از منکر که در قوانین سابق پیش‌بینی شده بود^(۱) حذف

۱- طبق ماده ۳۱ قانون راجع به مجازات اسلامی «اعمالی را که برای آنها مجازات مقرر شده در موارد زیر جرم محسوب نمی‌شود. ۱..... ۲..... ۳- در صورتی که ارتکاب عمل به عنوان امر به معروف و نهی از منکر باشد.

نمود^(۱)، از بحث در باره دفاع به طور عام که خود کتاب مفصلی خواهد بود، خودداری کرده؛ و فقط به بررسی دفاع مشروع به معنای خاص آن که در فقه و قوانین پیش‌بینی شده پرداخته شد.

ب: اهمیت موضوع:

در پرونده‌های کیفری بالاخص پرونده‌هایی که منجر به صدمات شدید بدنی یا قتل می‌شوند «دفاع مشروع» تأسیس حقوقی است که مورد استناد متهم قرار می‌گیرد، تا عمل خود را توجیه و از مجازات و مسئولیت کیفری و مدنی رهایی یابد. معمولاً متهم ادعا می‌نماید که عمل او در مقام دفاع بوده و انتظار دارد از کیفر معاف شود، و یا به اعتبار اینکه اعمالش توجیه قانونی و شرعی دارد، برائت حاصل نماید و در نتیجه هر گونه صدمه‌اتی که به طرف مقابل وارد نموده است، مباح تلقی شود و فاقد مجازات و ضمان باشد. بدیهی است در بسیاری از این پرونده‌ها «دفاع مشروع» منتفی بوده و متهم مستحق مجازات است. در مواردی نیز اعمال متهم مطابق با شرایط دفاع بوده و در نتیجه ادعای او مورد پذیرش قاضی قرار می‌گیرد و به استناد قانون، برائت حاصل می‌نماید. در صورتی که عمل مدافع، مطابق مقررات، دفاع مشروع باشد، متجاوز مستحق آسیب و صدمات وارده بوده و مدافع در قبال اعمال ارتكابی خود فاقد هر گونه مسئولیت است، در حالی که ارتكاب چنین اعمالی در شرایط عادی مجازات‌های شدیدی در پی خواهد داشت. موضوعی که تا این حد دارای اهمیت است، بایستی ابعاد آن بطور دقیق مشخص شود و ابهامات قانونی و فقهی آن روشن گردد. از آنچه گفته شد معلوم می‌شود، دفاع مشروع، موضوعی است که به جان، ناموس و مال و آزادی تن مربوط است که این موضوعات مهم تلقی می‌شوند. بنابراین هر گونه تحقیق در رابطه با این قاعده حقوقی

۱- در ماده ۵۶ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۷۰۰ بنده حذف گردید.

مهم تلقی می‌شود و از اهمیت برخوردار است. با توجه به این قاعده حقوقی است که اشخاصی علیرغم از دست دادن جان خود، ممکن است خونشان هدر باشد بی‌حق محسوب شوند و یا اشخاص دیگر دارای حق تلقی شوند. موارد فوق تحقیق پیرامون این موضوع را ایجاب می‌نماید و نشانگر اهمیت آن است.

ج: روش تحقیق

روش تحقیق این پایان‌نامه کتابخانه‌ای است و برای گردآوری و تنظیم آن که حاصل زحمات و تلاش مستمر و بی‌وقفه یکسال تمام است، به کتابخانه‌های معتبر اکثر دانشگاه‌ها و مراکز علمی مراجعه شده است و در این رهگذر تا حد امکان اکثر منابع موجود، اعم از کتابهای فقهی، حقوقی، مقالات و پایان‌نامه‌ها که در ارتباط با موضوع مورد بحث بوده‌اند، مورد توجه و امعان نظر قرار گرفته‌اند. با تعداد زیادی از قضات و وکلای دادگستری و علما، بحث و تبادل نظر شده و از نظریات آنها در زمینه‌های مختلف موضوع پایان‌نامه، بهره‌مند شده‌ام، و آنچه که در توان داشتم برای گردآوری و تنظیم متون دینی قدیمی و مقالات و نوشته‌های جدید بکار بردم. همچنین از آراء دیوان عالی کشور، در حدی که توانستم دسترسی پیدا کنم بهره‌مند شده و در پایان‌نامه مورد استفاده قرار گرفته است. در این راه تا حد امکان سعی نموده‌ام که در استفاده از منابع و مآخذ و نقل اقوال، امانت را رعایت کنم.

د: طرح پایان‌نامه

این پایان‌نامه مشتمل بر سه بخش است؛ هر بخش به تناسب موضوع، شامل چند فصل است و هر فصلی نیز به نوبه خود به چند گفتار تقسیم شده است. در بخش اول کلیات دفاع مشروع شامل: تعاریف، تاریخچه، فلسفه مشروعیت و آثار دفاع مشروع و موضوعاتی از این

قبیل، مورد بررسی قرار گرفته است. در بخش دوم نیز اموری که دفاع از آن جایز است، به تفصیل بررسی شده است و مستندات قانونی و فقهی هر کدام از این موضوعات بیان شده است. بخش سوم به شرایط و کیفیات دفاع و تجاوز اختصاص دارد و در پنج فصل، موضوعات قابل بحث، مورد بررسی قرار گرفته است. در خاتمه لازم می‌دانم از استاد ارجمند جناب آقای دکتر امیر سپهوند که از رهنمودهای ایشان به عنوان استاد راهنما بهره‌مند شدم، تشکر و قدردانی نمایم و همچنین از جناب آقای جلال‌الدین قیاسی که در نگارش پایان‌نامه به عنوان استاد مشاور نکات ارزنده‌ای را به من آموختند. و از نظراتشان بهره‌مند شدم، تشکر می‌نمایم و از خداوند منان برای این اساتید آرزوی موفقیت دارم.

بخش اول: کلیات

فصل اوّل مفهوم و تعریف دفاع مشروع

مبحث اول: معنی دفاع مشروع

مقدمه

گفتار اول: معنی لغوی دفاع

گفتار دوم: معنی لغوی مشروع

مبحث دوم: تعاریف

گفتار اول: تعریف دفاع مشروع از نظر حقوقدانان

گفتار دوم: تعریف دفاع مشروع از نظر حقوق اسلامی

مقدمه

«دفاع مشروع» از دو جزء تشکیل شده است، «دفاع» و «مشروع». لازم است این دو واژه، جداگانه معنی شوند، آنگاه تعریف دفاع مشروع در مبحث بعدی ارائه می‌شود.

مبحث اول: معنی دفاع مشروع

کفتار اول: معنی لغوی دفاع

در فرهنگ دهخدا دفاع چنین معنی شده است، «دفاع» یعنی موج بزرگ از دریا (متهی الارب)، هر چیز بزرگ که بدان، مثل وی دفع کرده شود. (متهی الارب)؛ چیز عظیم و بزرگ که بدان، مانند خودش را دفع کنند. (اقرب الموارد) همچنین دفاع کردن به معنی دفع شر نمودن و دفع تعرض کردن است.^(۱)

در فرهنگ معین، برای دفاع این معانی آمده است: ۱ - مصدر لازم: از دستبرد دشمن (انسان حیوان) حفظ کردن. ۲ - مصدر متعدی، بازداشتن. پس زدن ۳ - در حقوق، پاسخ طرف مقابل در هر دعوا ۴ - در فقه، جنگی که مسلمانان با کافران کنند برای جلوگیری از حمله آنان.^(۲)

۱ - دهخدا، علی‌اکبر: فرهنگ دهخدا، ج ۲۷، ص ۵۶ و ۴۸، انتشارات دانشگاه تهران ۱۳۵۲.
۲ - معین، محمد: فرهنگ فارسی معین، ج دوم، چاپ ۱۲، ص ۱۵۴۰ - انتشارات امیرکبیر ۱۳۷۷.

بخش اول - فصل اول مفهوم و تعریف دفاع مشروع

در فرهنگ نفیسی، دفاع به معنی همدیگر را راندن و دورکردن از کسی آمده است، و دفاع کردن به معنی دفع شر نمودن است.^(۱) در منابع دیگر دفاع چنین معنی شده است: دَفَعَ چون با «الی» متعدی شود به معنی: دادن، برگرداندن و پرداختن است. مثل آیه شریفه: «فَادْفَعُو إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ» یعنی اموال آنها را به خودشان برگردانید. (نساء، آیه ۵) و اگر با «عن» متعدی شود معنی حمایت، یاری و دفاع را دهد مانند آیه شریفه ۳۸ از سوره حج که می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ ءَامَنُوا...» یعنی همانا خدا از اهل ایمان، دفاع و حمایت می‌نماید. و در صورتی که بنفسه متعدی شود، به معنای دور کردن و کنار زدن است، چنانکه در آیه ۹۶ از سوره مؤمنون می‌فرماید: «إِذْ دَفَعَ بِأَلْتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّبِيَّةِ...» (بدی را به طریق نیکویی دفع کن).^(۲) در المنجد نیز الدِّفاع به معنای دفع و رد کردن آمده است.^(۳)

گفتار دوم: معنی لغوی مشروع

مشروع، از ماده شَرَعَ است. شَرَعَ در اصل مصدر است و اسم شده است. از جمله معانی آن عبارتند از: دین و مذهب، راست و آشکار، آئینی که از جانب خداوند توسط پیامبران بر بندگان آورده شده، آشکار کردن راه بوسیله خداوند برای ما.^(۴) مشروع نیز، به عنوان صفت عربی است و برخی معانی آن چنین است: راست و درست، آنچه شرع روا دارد، آنچه که بر طبق احکام شرع مجاز و قانونی بوده و در مقابل ممنوع و نامشروع است.^(۵)

- ۱- نفیسی، علی اکبر: (ناظم الاطبا) فرهنگ نفیسی، ج ۲، ص ۱۵۱۷ - تهران سال ۱۳۱۹.
- ۲- قریشی، علی اکبر: قاموس قرآن، ج ۲، چاپ سوم، انتشارات دارالکتاب اسلامی، ص ۳۵۰، سال ۱۳۶۱ و رضایی، محمد: واژه‌های قرآن، انتشارات مفید، ص ۵۷، سال ۱۳۶۰.
- ۳- ریگی، محمد بندر: ترجمه المنجد، ج اول، ص ۴۷۵، انتشارات ایران چاپ اول، ۱۳۷۴.
- ۴- الشرتوتی الحوری، سعید: اقرب الموارد، ج ۱، ص ۵۸۴ انتشارات مکتب آیه ا... العظمی مرعشی، قم ۱۴۰۳ هـ و دهخدا علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ج ۳۶، ص ۳۱۶ و ۳۱۵، انتشارات دانشگاه تهران ۱۳۴۸.
- ۵- دهخدا، علی اکبر: لغت نامه دهخدا، ج ۵۳، ص ۴۹۴ انتشارات دانشگاه تهران سال ۵۲ و الشرتوتی الحوری، سعید: اقرب الموارد، ج ۱، ص ۵۸۴، انتشارات مکتب آیه الله العظمی مرعشی، قم ۱۴۰۳ هـ.

بخش اول - فصل اول مفهوم و تعریف دفاع مشروع

همچنین مشروع به معنی انگیزه درست، در مقابل غیر مشروع که به معنای ناروا و خلاف شرع است، نیز آمده است^(۱) و از آیه شرعی، در آیاتی از قرآن نیز بکار رفته است.^(۲)

مبحث دوم: تعاریف

گفتار اول: تعریف اصطلاحی دفاع مشروع

قبل از بیان تعریف اصطلاحی دفاع مشروع، ابتدا لازم است توضیح داده شود که در مورد اصطلاح «دفاع مشروع» اظهار نظرهای مختلفی شده است. بعضی عنوان «دفاع مشروع» را اصطلاح مناسبی نمی‌دانند و اصطلاحات دیگر، از قبیل «دفاع مجرمانه» پیشنهاد کرده‌اند و معتقدند قانون‌گذار خواسته است، فقط نحوه ارتکاب بعضی از جرائم را در کیفیات و شرایط خاصی در مقام دفاع مشروع، از نحوه ارتکاب سایر جرائم تشخیص داده و مشروعیت آن دسته از مستثنیات را اعلام دارند.^(۳) بعضی دیگر می‌گویند: مشروعیت مورد نظر قانون‌گذار، مشروعیت دفاع که امری ذاتی و طبیعی است نبوده، بلکه در مقام اعلام مشروعیت اعمالی است که اگر در غیر موارد دفاع، اعمال گردد مجرمانه محسوب خواهد شد.^(۴) نگارنده با این نظر موافق است که می‌گوید: دفاع، امری طبیعی و ذاتی و مشروع است و استعمال کلمه «مشروع» در مقام اعلام مشروعیت اعمالی است که اگر در غیر موارد دفاع اعمال شوند، جرم محسوب می‌شوند؛ ولی نکته دیگری نیز وجود دارد و آن این است، چون مقنن، شرایط دفاع را ذکر کرده است، اعمالی را که صرفاً مطابق این شرایط انجام شوند، دفاع مشروع می‌داند، پس اگر تجاوزی باعث ایجاد حق دفاع شود ولی مدافع در اجرای حق دفاع خود، شرایط

- ۱- سیاح، احمد: فرهنگ دانشگاهی عربی به فارسی ترجمه المنجد، ج ۲، انتشارات اسلام، چاپ دوم ۱۳۷۴.
- ۲- سوره جاثیه آیه ۱۸ «سوره شوری» آیه ۱۳ و ۲۱ «سوره اعراف» آیه ۱۶۳ و مانده آیه ۴۸ و آیات دیگر.
- ۳- پیمانی، ضیاءالدین: تفصیل قواعد دفاع مشروع: ص ۲۳ انتشارات دانشگاه ملی ایران، سال ۵۷.
- ۴- اردکانی، احمد، مجله حقوقی وزارت دادگستری، شماره ۱۴-۱۳ آذرماه ۱۳۵۵.